

Богдан Затовський

ORCID.ORG/0000-0001-8222-4195

(Україна, Одеса)

zapisnici@protonmail.com

СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНОГО НАСЕЛЕННЯ УГОРЩИНИ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ВИСВІТЛЕННІ РОСІЙСЬКИХ ЦЕРКОВНИХ ЧАСОПИСІВ 1914–1915 рр.

***Анотація.** У статті на основі публікацій російських часописів «Богословский вестник», «Церковные ведомости», «Кишиневские епархиальные ведомости» та «Рижские епархиальные ведомости» проаналізовано особливості релігійного життя в Угорщині напередодні та на початку Першої світової війни в 1914–1915 рр. Висвітлюється становище православних, уніатів та католиків. На матеріалах періодичних видань розглядається діяльність духовенства та політика австрійського уряду по відношенню до слов'янського населення. Звертається увага на міжконфесійні та міжнаціональні відносини в Угорщині та те як це питання було інтерпретоване в церковних часописах. Визначається позиція російської журналістики стосовно положення духовної освіти в Австро-Угорщині. Охарактеризовано яким чином події Першої вплинули на особливості національно-визвольного руху слов'янських народів в Австро-Угорщині. В результаті дослідження було з'ясовано, що після початку Першої світової війни значно посилювався інтерес у російській громадськості до релігійного життя в Австро-Угорщині. На матеріалах преси визначено, яким чином журналісти формували позицію читачів по відношенню до Австро-Угорщини. Окреслені основні аспекти релігійного життя, які докладно висвітлювалися в часописах.*

***Ключові слова:** Австро-Угорщина, слов'яни, релігія, уряд, війна, преса, кореспондент.*

Bogdan ZATOVSKYI
ORCID.ORG/0000-0001-8222-4195
(Ukraine, Odessa)
zapisnici@protonmail.com

THE POSITION OF THE ORTHODOX POPULATION IN HUNGARY AT THE BEGINNING OF THE FIRST WORLD WARAS IT WAS DEPICTED IN RUSSIAN CHURCH PUBLICATIONS IN 1914-1915

***Summary.** The article analyzes the peculiarities of the religious life in Hungary shortly before and at the beginning of the First World War in 1914-1915 on the basis of Russian publications «Theological Bulletin», «Church records», «Chisinau eparchial records» and «Riga eparchial records». The status of the Orthodox, Uniates and Catholics is highlighted. The activities of the clergy and the policy of the Austrian government in relation to the Slavic population are considered on periodicals materials. The main idea of the article isto study inter-confessional and international relations in Hungary and to analyse the angle at which these relations were interpreted and described in church publications. The position of Russian journalism related to religious education in Austria-Hungary is defined. The influence of the events of the First World War to the peculiarities of the national liberation movement of the Slavic population in Austria-Hungary is characterized.*

The journalists were primarily interested in the position of the Slavic population in relation to the Russian Empire. As a result of research, it has been found that the interest of the Russian public in the religious life in Austria-Hungary increased significantly after the beginning of the First World War. Correspondents received information directly from the place setting and analyzed local press. These direct reports provided the opportunity to become familiar with the life of the local population in more detail. Particularly, the attention in the publications was focused on the issue of the oppression of the Slavs and the Orthodox Church by the Austrian government.

The journalists of church publications negatively assessed the internal policy in the Hungarian lands. They pointed out that the gov-

ernment pursued a policy of Latinization and Magyarization of the local Slavic population. The economic life in the Hungarian lands did not remain unnoticed. Particularly, while analyzing the situation of villages in Hungary, the journalists reported that the economic situation was difficult. Since the beginning of the First World War, the representation of Austria-Hungary on the pages of Russian church press was exclusively negative. In Russian journalists' opinion, the internal policy of the Austrian government was aimed at the suppression of the consciousness of the Slavs.

In this regard, the editorial staff placed a premium on the issue of national liberation movement, which increased considerably at the beginning of the XX century, in the articles of publications. While researching, a focus was brought on the confrontation of the Germans and Slavs. In 1914-1915 the issue of reunion of the Slavs was the most discussed in church periodical press. The special attention in publications was also paid to the activities of religious institutions and the clergy which had a significant influence on the life of the population.

Correspondents supported the activities of the Orthodox Church in Austria-Hungary in their articles. Journalists noted that the Austrian government sought to restrict its activities. Considering the inter-confessional life, the correspondents analyzed the relations between the Orthodox, the Uniates and the Catholics in Hungary and Bukovina. In general, readers had to make a detailed presentation concerning the basic characteristics of the religious life in Hungary during the First World War.

Key words: *Austria-Hungary, the Slavs, religion, government, war, press, correspondent.*

Постановка проблеми. Головним інструментом створення образів та їх трансляції в масову свідомість у XX ст. стала періодика. Пропагандистська потужність періодичного друку почала стрімко набирати обертів у ході Першої світової війни, коли інформаційна політика позначилася в ланцюгу з військовим та економічним впливом одним із головних різновидів зброї у боротьбі з ворогом. Зусилля преси всіх країн, що брали участь у війні, були сконцентровані на головному завданні – формуванні «образу ворога». Цей образ повинен був об'єднати народ у боротьбі із за-

гальною небезпекою, виправдати участь країни у війні, представити противника «справжнім» винуватцем розв'язання збройного конфлікту.

Поряд із подіями на фронті важливою проблемою для російських журналістів під час Першої світової війни була політика австрійської та угорської влади в землях держави населених православними слов'янами. Значна увага приділялася становищу слов'ян в угорській частині імперії, до складу якої входили населені слов'янами області Угорської Русі (так в тексті – Б. З.), Хорватії та Буковини. На формування образів Австро-Угорщини, як і інших країн, у російській періодичній пресі, крім ідеологічного фактору, також впливали джерела інформації про події, що відбувалися у відповідних державах. Такими джерелами були, по-перше, зарубіжна преса, а по-друге – повідомлення власних кореспондентів. Російська церковна періодика значну увагу звертала на питання становища православного населення в Угорщині та на політику австрійського уряду щодо слов'ян.

Аналіз досліджень. Останнім часом в українських та зарубіжних науковців значно зріс інтерес до імагологічних досліджень. Яскравим прикладом в українській історіографії є стаття української дослідниці Н. М. Сидоренко (Сидоренко, 2015), що написана на матеріалах періодики, яка видавалася в Російській імперії та за кордоном. Авторка проаналізувала особливості висвітлення подій Першої світової війни (1914–1918 рр.) на шпальтах періодичних видань Східної та Західної України, а також поза їхніми межами. Об'єктом дослідження обрано як універсальні газети й журнали, що видавались у Києві, Одесі, Житомирі, Львові та інших містах, так і спеціалізовані та воєнні (армійські) часописи, де порушувалися важливі проблеми суспільно-політичного життя. Авторка глибоко дослідила як світські, так і релігійні видання. Однак Н. М. Сидоренко не розглянула позицію часописів «Церковные ведомости», «Богословский вестник», «Кишиневские епархиальные ведомости» та «Рижских епархиальных ведомостей». У праці недостатньо приділена увага місцевим епархіальним відомостям, що видавались на початку ХХ ст. в Україні. У статтях української дослідниці О. В. Мосієнко (Мосієнко, 2014а),

(Мосієнко, 2015b), (Мосієнко, 2016с) на матеріалах російських та австрійських часописів досліджено методи психологічного впливу на читачів періодичних видань часів Першої світової війни. Проте авторка також не приділила уваги церковним виданням.

Питання формування суспільної думки було проаналізовано в дисертації російського історика Б. С. Котова (Котов, 2014). Автор на матеріалах російської ліберальної та консервативної преси розглянув внутрішнє становище в Угорщині та визначив позицію періодичних видань на передодні Першої світової війни щодо цього питання. Але Б. С. Котов, аналізуючи зазначену тему, не звернувся до публікацій російської церковної журналістики. У статті С. В. Ваганова (Ваганов, 2009) розглядаються дві позиції щодо австро-сербського конфлікту, що сформувалися в російській громадській думці влітку 1914 р. У публікації Д. І. Рогова (Рогов, 2015) визначена причетність англійської газети «The Times» до питання провини Австро-Угорщини у розв'язанні Першої світової війни. У статті О. С. Сенявської (Сенявська, 2009) проаналізовано ставлення Росії до народів Австро-Угорщини у роки Першої світової війни. Тобто, загальною характеристикою наукових робіт є те, що дослідники при аналізі публікацій часописів початку ХХ ст. приділили незначну увагу російським церковним періодичним виданням. Частина авторів взагалі не залучала матеріалів церковних часописів.

Метою статті є висвітлення відображення релігійного життя в Угорщині на сторінках російських церковних часописів. Завдання дослідження опираються на джерела періодичних видань та історіографію. Це дало можливість розглянути міжконфесійні відносини в оцінці журналістів, охарактеризувати особливості релігійної політики австрійського уряду, визначити вплив подій Першої світової війни на позицію церковної періодики.

Виклад основного матеріалу. Значну інформацію для російського суспільства стосовно конфесійного життя в Угорщині надавали центральні релігійні видання «Церковные ведомости» і «Богословский вестник» та місцеві єпархіальні часописи, як-от: «Кишиневские епархиальные ведомости» та «Рижские епархиальные ведомости». Найпоширенішим і одним із най-

більш інформованих релігійних журналів у Російській імперії під час Першої світової війни був тижневик офіційного органу Святішого синоду «Церковные ведомости», який мав тираж понад 40 тисяч примірників. «Богословский вестник» видавався при Московській духовній академії. Його тираж становив близько 800 – 900 екземплярів. Єпархіяльна газета Кишинівської єпархії «Кишиневские епархиальные ведомости» виходила двічі на місяць. Також значну частину інформації читачі отримували від журналістів часопису «Рижские епархиальные ведомости».

Значна увага у виданнях приділялася становищу слов'ян в Угорщині. Це обумовлювалося політикою російського уряду, який прагнув налагодити контакти з місцевим населенням. Крім того, Угорська Русь була прикордонною територією та знаходилася на помості бойових дій. Також із зацікавленням за подіями у ворожій державі спостерігала російська церковна громадськість, якій була небайдужа доля православних жителів цих земель. У 1914–1915 рр. у «Церковных ведомостях», «Богословском вестнике», «Кишиневских епархиальных ведомостях» та «Рижских епархиальных ведомостях» було надруковано близько 20 статей про релігійне життя на території угорської корони в тому числі в Закарпатській Русі.

2 серпня 1914 р. редакцією «Церковных ведомостей» у статті, присвяченій Австро-Угорщині, була наведена детальна статистика відносно становища православної церкви. Загалом у країні нараховувалося понад 25 000 000 слов'ян, але православних серед них було близько 3 000 000 і, крім того, більш 1 000 000 православних румунів. Ці 4 000 000 поділялися на чотири автокефальні церкви, з яких дві слов'янські, одна слов'яно-румунська і одна румунська. Слов'янські церкви – це карловицька (1 149 314 чоловік у 1909 р.) та боснійсько-герцеговинська (825 419 чоловік у 1910 г.) митрополії, слов'яно-румунська – буковинсько-далматинська митрополія (518 032 чоловік у 1903 р.) та румунська – митрополія германштадтська, або сибінська (1 075 000 чоловік у 1900 р.). Крім того, кілька десятків тисяч православних жили поза межами православних єпархій – у Галичині, в Угорщині та інших

областях, не маючи православного ієрархічного устрою (Сообщения из заграницы, 1914а: 1374).

Крім православних, в Австро-Угорщині проживала значна кількість уніатів. Журналісти видання вважали, що ці віруючі, підлеглі римської кафедри, були православними тільки за зовнішніми ознаками, проте завжди залишалися готовими повернутися в лоно православної церкви. За тією ж офіційною статистикою в 1900 р. в Австрії налічувалося 3 134 439 уніатів, а в Угорщині – 1 854413. Отже, загалом 5 000 000 чоловік. При цьому, якщо до цих цифр додати ще більше 4 000 000 православних, то з цього випливає, що в Австро-Угорщині напередодні Першої світової війни налічувалося понад 9 000 000 осіб, які зберегли православний обряд, тобто більше 20 % усього населення Австро-Угорщини (Сообщения из заграницы, 1914а: 1374–1375).

У «Церковных ведомостях» писалося, що православні слов'янські області перебували на двох протилежних кінцях монархії – південно-західному і північно-східному, де вони утворювали майже суцільні райони, відділені один від одного населенням іншої конфесії. Південно-західні православні серби поділялися на три церкви. При цьому дві найбільші єпархії – південно-західна і північно-східна – утворювали майже суцільні райони, які відділялися один від одного інославним населенням. Південно-західні православні серби поділялися на три церкви. Двома самими західними єпархіями були далматинсько-істрійська та боко-каторська. Вони були з'єднані не із суміжною і єдиноплемінною карловицькою митрополією, або з митрополіями Боснії та Герцеговини, а з розділеною від них значним простором буковинською митрополією. З іншого боку, і православні румуни поділялися на дві церкви – Германштадтську і Буковинську. На думку російських кореспондентів, причиною такого дроблення було прагнення австрійського уряду не допустити посилення національних вимог у сербів і румунів. Об'єднання декількох національностей в одну церкву призвело, як писалося в журналі, до суперництва між ними (Сообщения из заграницы, 1914а: 1375).

Редакція видання відносила Буковину до частини давньої Червоної Русі. У цих землях була лише одна єпархія, на чолі якої

стояв митрополит. Згідно наведених у часописі даних шематизму (статистичні щорічники, що видавалися єпархіями в Австрії та Сербії) 1902 р. в Буковині налічувалося 512 553 православних (у 1906 р. – 555 042 чоловіки), 12 протопресвітерств (благочинних), 384 церкви, 340 священників, 103 монахи та 366 народних шкіл. 24 травня 1908 р. в Чернівцях відкрився перший жіночий монастир. Населення митрополії за національністю поділялося на дві майже рівні частини – руських (під якими у часописі розумілося місцеве слов'янське населення, в яке входили українці, словаки та росіяни) і румунів. За державним переписом 1900 р. слов'ян тут значилося 297 798, румун – 229 018. Австрійський уряд сприяв виникненню суперечностей між ними. Для цього у Відні була складена особлива румунсько-латинська абетка, а значна кількість наверненої у католицизм єзуїтами румунської еліти почали прагнути до можливого відокремлення румунів від росіян (Сообщения из заграницы, 1914а: 1376).

Російські журналісти звернули увагу і на стан українофілів у Буковині, діяльність яких в цілому оцінювалася негативно. Українофільську партію звинувачували у прагненні відокремити українські землі від Російської імперії та створити окрему, але союзну з Австро-Угорщиною, державу. Незважаючи на критику їх прихильників, у виданні визнавалася та обставина, що українофілами були як православні, так і уніати. З 1902 р. в Буковині митрополитом був Володимир Репта. Йому на допомогу австрійська влада призначила вікарія-українофіла Монастирського. Редакція часопису докладно коментувала міжконфесійні відносини (Сообщения из заграницы, 1914а: 1377–1378). У «Церковных ведомостях» також розглянули діяльність твердо-руської партії, яка переслідувалася австрійською владою. Відкрите в 1901 р. народно-просвітнє товариство «Русско-Православный Народный Дом» в Чернівцях припинило своє існування в 1910 р. Також було припинено діяльність «Товариства руських жінок» і студентських товариств «Карпати» та «Буковина». Ліквідовано і засновано за активної участі о. Богатирця інше товариство «Народная Рада». Газети і журнали, що видавалися членами староруської партії «Православная Буковина», «Народная Рада», «Русская Правда»,

«Вера и Церковь» то конфісковувалися, то закривалися (Сообщения из заграницы, 1914а: 1378).

У статті «Церковных ведомостей» писалося, що південно-західна частина Буковинсько-Далматинської митрополії складалася з двох сербських епархій – Далматинсько-Істрійської і Боко-Которської. За чисельністю вони значно менші Буковинської митрополії. За статистику 1910 р. в Далматинській митрополії налічувалося 89 951 чоловік, 77 священників, 54 приходи, 3 монастирі. В Боко-Которській – 31 275 людей, 64 священники, 44 приходи і 8 монастирів. Журналісти зазначали, що вся історія Далматинської епархії пройшла, аби вижити, в боротьбі проти католиків. Довгий час вона знаходила собі підтримку у Карловицької митрополії, але в 1873 р. з неї була виділена епархія Боко-Которська, і обидві епархії були відділені від сусідньої Карловицької митрополії і підпорядковані віддаленій Буковинській. Не тільки призначення єпископів, а й усіх членів консисторії за чинним статутом консисторії, виданим в 1870 р., залежало від імператора. На початку Першої світової війни єпископом Далматинським (з 24 лютого 1913 р.) був Димитро Бранкович, а єпископом Боко-Которським (з 10 жовтня 1911 р.) – Володимир Боберич (Сообщения из заграницы, 1914а: 1379–1380).

У «Церковных ведомостях» журналісти приділили особливу увагу положенню Карловицької митрополії, заснованої в 1690 р. У 1910 р. у ній нараховувалося 1 176 230 чоловік, 7 епархій, 813 церков, 721 приход, 722 священники и 28 монастирів. Серби переселилися до Угорщини на умовах, що забезпечували їм вільний національний розвиток. Урядовими актами за сербами визнавалася церковна і державна автономія. Вони залежали лише від імператора, але не від місцевої влади. Але поступово уряд став відбирати у православних усі привілеї. У 1864 р. від Карловицької митрополії була відділена Германштадтська церква, а в 1873 р. – Буковинсько-Далматинська. Невизначеність кордонів з Германштадтською церквою викликала багаторічну суперечку між сербами і румунами через володіння деякими монастирями, наприклад, Месич, Бездин, Войловиця тощо. Тільки в 1914 р. будапештський

суд вирішив справу на користь сербів (Сообщения из заграницы, 1914b: 1432–1433).

На думку редакції «Церковных ведомостей», автономія Карловицької церкви остаточно припинила існування 17 липня 1907 р. після смерті патріарха Георгія Бранковича. Перш за все австрійські правлячі кола вжили заходів, щоб його наступником було призначено вигідну їм людину. Згідно з відомостями російських кореспондентів, вибори нового патріарха проходили з грубими порушеннями. Влада Австро-Угорщини не визнавала результатів перших двох виборів. 19 липня народно-церковний конгрес більшістю голосів обрав Вершецького єпископа Гавриїла Змеяновича. Однак австрійська влада не визнала ці вибори і виключила єпископа Гавриїла з числа кандидатів як прихильника великосербської пропаганди. 6 вересня був обраний єпископ Бачський Митрофан Шевич, якому також наказали відмовитися від патріаршества, що він і зробив. Нарешті, призначили нові вибори на 9 вересня. У результаті більшість голосів (39 з 75) отримав проурядовий кандидат, племінник покійного патріарха, Будимській єпископ Лукіан Богданович, який не отримав на вільних виборах жодного голосу. Підтримку влади він завоював тим, що сам запропонував замінити сербську мову викладання в старших класах гімназій угорською у своїй Будимській (Будапештській) єпархії (Сообщения из заграницы, 1914b: 1434).

Кореспонденти «Церковных ведомостей» особливо приділили увагу конфесійному життю в Австро-Угорщині напередодні Першої світової війни. Початком кінця незалежності сербської Карловицької церкви став знаменитий Загребський процес 1908–1909 рр., що мав, на думку редакції, церковно-політичний характер. Усі 53 обвинувачені були православними, а п'ять з них – священики. Звинувачували їх за діяльність на користь великосербської ідеї. В обвинувальному акті вказувалося як на прояв велико-сербської пропаганди і державну зраду, так і на факти, які були лише, по суті, використанням наданих Карловицькій церкві прав. Наприклад, на вживання кирилиці, на найменування православної церкви церквою Сербською, на захист православних шкіл

і сербсько-православних церковних і шкільних громад (Сообщения из заграницы, 1914b: 1434).

У «Церковных ведомостях» писалося, що серед православних невдоволення було настільки сильним, що навіть патріарх Лукіан Богданович змушений був висловити протест. У січні 1909 р. в Карловцях відбувся собор сербських єпископів, який звернувся до імператора з протестом проти обвинувального акту. Слідом за тим в Карловцях 19 и 20 січня 1909 р. відбулися надзвичайні збори комітету народно-церковного конгресу. Конгрес також склав різкий протест імператору проти Загребського обвинувального акту. За заявою комітету, цей акт без усякої підстави позбавляв Сербську православну церкву і народ його прав і порушував основні державні і місцеві закони, що забезпечували автономію Сербської церкви. Патріарх Лукіан Богданович просив аудієнції в імператора з приводу процесу, але марно. Міністр-президент Ш. Векерле відповів, що в Загребському обвинувальному акті привілеї Сербської церкви не маються на увазі. Однак уже 3 червня 1911 р. урядовий комісар Ю. Рохоні зробив на народно-церковному конгресі заяву, що боротьба партій і церковні безлади змушують уряд сумніватися в доцільності церковної автономії (Сообщения из заграницы, 1914b: 1435).

Журналісти видання підкреслювали, що цей протизаконний крок патріарха викликав страшне обурення людей. У світській пресі з'явилися статті, у яких відверто засуджувалися такі дії. Навіть центральні органи патріархії і єпархій офіційно заявили, що вони не визнають нового статуту і надалі не будуть підкорятися архієрейському синоду. Втім 11 липня 1912 р. вийшов найвищий указ на ім'я патріарха про скасування церковної автономії. Згідно з ним керівництво усіма справами митрополії переходило в руки слухняних уряду патріарха і єпископів, до яких приєднувалися ще для більшої гарантії інтересів Відня та Будапешта кілька «радників», які призначаються урядом (Сообщения из заграницы, 1914b: 1435). Після вбивства патріарха Лукіана Богдановича карловицький синод, відповідно до свого статуту, обрав 23 серпня 1913 р. тимчасовим адміністратором митрополії найстарішого по посвяті єпископа покрацького Мирона Ніколіча. Але вже 21

вересня австрійський уряд скасував це обрання і призначив адміністратором митрополії єпископа горні-карловицького Михайла Груїча. 21 лютого 1914 р. єпископ Михайло помер, і управління митрополією знову прийняв на себе єпископ Мирон. Керівником горні-карловицької єпархії був призначений єпископ знову заснованого в 1913 р. карловицького вікаріатства Іларіон Зеремський (Сообщения из заграницы, 1914b: 1436).

У жовтні 1914 р. в «Церковных ведомостях» була опублікована окрема статистика стосовно руських уніатських єпархій в Угорщині. Згідно цих даних в Угорщині в 1910 р. проживало 2 025 508 уніатів, розділених на 8 єпархій. За переважаючими на початку ХХ ст. національностями три єпархії були руські (так в тексті – Б. 3.), чотири – румунські та одна – угорська. За офіційною статистикою в Угорщині руських налічувалося в 1900 р. 420 441, а в 1910 р. – 472 587. Але, на думку редакції «Церковных ведомостей», наведена цифра нижча за дійсну. На підтвердження цього в часописі були наведені дані двох російських учених. У виданні зазначалося, що російських професор, славіст Т. Д. Флоринський визначав її в 1900 р. у 653 000. У 1914 р., беручи до уваги природний приріст населення, він вважав, що ця цифра зросла до 700 000. Дослідник Б. Будилович вважав, що руських в Угорщині разом зі словаками і угорцями проживало близько мільйона (Православие и уния, 1914a: 1724).

У виданні зазначалося, що майже все місцеве слов'янське населення було уніатським, яке жило в єпархіях Мукачівській, Пряшівській (Еперійській) і Крижевацькій. Перша з кафедру в Ужгороді (Унгварі) заснована буллою Климента XIV від 19 вересня 1771 р., друга – виділена з першої в 1816 р., третя заснована в 1777 р. У 1906 р. в Мукачівській єпархії налічувалося 468 077 мешканців, 7 архідеканатів, 48 деканатів, 388 парафіяльних і 1260 приписних церков, 300 священників і 35 ієромонахів-базиліанів. Пряшівська єпархія налічувала в 1905 р. 5 архідеканатів, 23 деканати, 188 парафій, 228 священників і 5 ієромонахів-базиліанів у двох монастирях. Крижевацька єпархія налічувала близько 25 000 жителів, 3 деканати, 24 приходи і 36 священників. Але, як підкреслювалося в часописі, угро-русів (так в тексті – Б. 3.) у ній

за статистикою 1910 р. було лише 8 317, а решта – словаки та хорвати. Єпископом Мукачівським у 1914 р. був Антоній Папп, Пряшевським – Стефан Новак і Криживацьким – Юрій Драгобецький (Православие и уния, 1914а: 1724).

На думку редакції «Церковных ведомостей», становище уніатів в Угорщині було набагато гірше, ніж в Галичині. Місцеві єпископи Папп та Новак отримали єпископство завдяки тому, що були вихователями дітей угорських магнатів. Знаходячись у церковному відношенні під впливом католицького митрополита, вони в матеріальному плані залежали від уряду. Австрійською владою були вжиті заходи, щоб зробити з них зручне знаряддя латинізації і мадяризації місцевого слов'янського населення. Для того, щоб догодити угорцям і отримати велику субвенцію, єпископи не зупинялися перед жертвою інтересів унії. У 1893 р. мукачівський єпископ Юлій Фірцак видав послання, у якому пропонував пастві говорити угорською, а в 1896 р. – у рік тисячолітнього ювілею Угорщини – погодився на заміну слов'янської мови богослужіння угорською. І лише завдяки протесту римської конгрегації пропаганди така заміна не відбулася. Пряшівський єпископ Юлій Валій, угорець за походженням, ввів угорську мову у викладанні всіх предметів у своїй духовній семінарії. Також він зажадав, щоб підпорядковане йому духовенство вело всі церковні акти угорською мовою (Православие и уния, 1914а: 1725–1726).

У часописі критикувалося становище духовної освіти. Редакція зазначала, що кандидати на священство повинні були закінчити восьмирічну гімназію і духовну семінарію в Ужгороді, Пряшіві або Загребі (для Крижевацької єпархії). При цьому російських гімназій і середніх навчальних закладів в Угорщині не було. У гімназіях угорська мова була обов'язковою. Прийом до семінарії залежав також від єпископа і консисторії. У двох уніатських – Пряшівській і Мукачівській – семінаріях, які перебувають під найближчим завідуванням каноніків, про захист східного обряду не було й мови. А в Крижевацькій єпархії кандидати у священство здобували освіту в латинській Загребській семінарії. З двох інших єпархій кращі учні прямували в латинську семінарію в Остріхол-

мі і по її закінченні займали кращі місця в єпархії (Православие и уния, 1914a: 1727).

Журналісти «Церковных ведомостей» підкреслювали, що економічне становище місцевого слов'янського населення було важким. Політика австрійського уряду у виданні критикувалася. Дослідивши це питання, угорський чиновник Е. Еган, якого редакція називала сумлінним, повідомляв у своїй брошурі «Економічне становище руських селян в Угорщині» (Львів, 1901) негативні факти стосовно життя у сільській місцевості Угорської Русі. За свою відвертість він поплатився згодом життям. Майже вся земля у селян була відібрана, їм доводилося платити за оренду чималі гроші. Великі поля і ліси відводилися для польовання угорських поміщиків. Як повідомлялося у часописі, нерідко кілька сімей жили на клаптику землі. Крім того, уряд скуповував гірські простори і насаджував ліс, що зменшувало площу пасовищ. На галицькому кордоні з 1911 р. взагалі заборонялося випасати худобу. Запасів вистачало лише до половини зими. Орієнтоване на Угорщину духовенство, яке прагнуло стати на один щабель з багатими католицькими священиками і дворянством та яке у той же час було обтяжене сім'єю, вимагало від прихожан значних пожертв. За повідомленням іншого угорського чиновника Белі Ришко в газеті «Az Est», уніатський угро-руський священик в середньому отримував 5 – 6 ^{1/2} неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на рік і жив у розкоші. У багатьох громадах церковний податок був більшим за державний (Православие и уния, 1914a: 1727–1728).

У «Церковных ведомостях» вказувалося, що 28 червня 1912 р. в Мармарош-Сигеті відбулися збори духовенства Мукачівської єпархії, яка звернулася до влади з проханням придушити православний рух. У результаті влада вдалася до найжорсткіших заходів. У тих місцевостях, де проживали православні, розмістили на постій жандармів, почалися штрафи. Чимало жінок потрапило до в'язниці тільки за те, що вони вирушили до церкви в уніатську ж Галичину (Православие и уния, 1914b: 1797). Виявляли тяжіння до православ'я і в Крижевацькій єпархії, особливо серед галицьких і угорських емігрантів в Боснії, в містечку Прньявор, підлеглих

Крижевацькому єпископу. Це тяжіння посилювалося тому, що Крижевацький єпископ Юлій Дорогобецький не вживав ніяких заходів для задоволення духовних потреб своєї пастви і охорони її від латинізації. Він направив їм лише одного священика – Андрія Сегедея, який був прихильником уряду. Уніати залишалися без богослужіння і таїнств. У 1909 р. був створений проект безпосереднього підпорядкування цих уніатів латинському єпископу Штадлеру, а для завідування ними повинен був призначитися суффраган католик-хорват. Але уніати не захотіли примиритися з цим. Вони звернулися зі скаргою до боснійського уряду і до митрополита Андрія Шептицького, а чимала кількість уніатів взагалі вирішили перейти у православ'я (Православие и уния, 1914b: 1800).

Становище Угорської Русі після початку Першої світової війни було розглянуто російським істориком, церковним журналістом, викладачем Кишинівської духовної семінарії, редактором неофіційного відділу «Кишиневские епархиальных ведомостей» В. Г. Курдиновським. Він писав, що в адміністративному відношенні зарубіжна Русь історичними долями розділена на три окремі групи, які жили в різних умовах: Русь Угорську, Русь Галицьку і Русь Буковинську. Галицька і Буковинська Русь – окремі області Австрії (Галичина і Буковина), що безпосередньо межували з Росією; Русь Угорська відокремлена від Російської імперії територією Галичини і Буковини і за відсутністю політичної кордону з'єднувалася з Угорщиною. Автор відзначав, що стан місцевого населення погіршився після початку військових дій у 1914 р. Значно посилювалися переслідування слов'ян з боку австрійського уряду. У виданні зазначалося, що саме з цієї причини звістку про війну Австро-Угорщини з Росією слов'яни сприйняли із захватом (Курдиновский, 1914: 1449).

В. Г. Курдиновський писав, що 29 липня 1914 р. у Києві утворився тимчасовий «Карпато-руський визвольний комітет», найближчим завданням якого було, з одного боку, інформування російського суспільства і російської армії про політичну і національно-культурну ситуацію в Карпатській Русі, з іншого ж – безпосереднє керівництво, наскільки можливо, національним та політичним життям регіону. До складу комітету увійшли як місцеві

мешканці, що жили постійно в Києві, галичани, так і приїжджі жителі і народні діячі Карпатської Русі. Головою комітету одно-стайно обрали товариша голови місцевого «Галицько-руського товариства» Ю. А. Яворського. Комітет прагнув сприяти приєднанню після закінчення Першої світової війни Карпатської Русі до складу Російської імперії (Курдиновский, 1914: 1450–1451).

У січні 1915 р. редакція «Богословского вестника» приділила значну увагу становищу західного та південного слов'янства на початку ХХ ст. У статті підкреслювалося, що під час Першої світової війни на арені битв народів історія зіштовхнула два величезні світи – німецький і слов'янський. Розглядаючи історію слов'янських народів, журналісти вказували, що протягом усього тисячоліття німці прагнули до їх поневолення. Також політичне і моральне поневолення здійснювали з південного сходу турки. Це призвело, як вказувалося в журналі, до важкого політичного існування слов'янських народів, яке спостерігалось і на початку ХХ ст. (Трагедия славянства, 1915: 46–48).

У журналі стверджувалося, що досить ознайомитися з літературою, мистецтвом, різними формами творчості слов'янських народів, щоб зрозуміти, як напружено, різко, і болісно висвітлювалася їхня національна самосвідомість. Ця самосвідомість тим гостріше проявляється, чим більше вона пригнічується, і в ній, як вважала редакція видання, запорука живого розвитку слов'янських народів. У «Богословском вестнике» особливо акцентувалася увага на проблемі роз'єднаності слов'ян. Розмірковуючи над причинами завоювання південних і західних слов'ян, кореспонденти зазначали, що причиною поразок слов'ян була їхня вкрай недопустима роз'єднаність, взаємна ворожнеча і боротьба, яка проходила через всю слов'янську історію (Трагедия славянства, 1915: 50–51).

Аналізуючи можливість об'єднання слов'ян, редакція вказувала, що історична дійсність, що роз'єднала слов'янські народи, стояла в суперечності з слов'янськими мріями про єднання. Це протиріччя позбавляло «слов'янське питання» міри стійкості, яка б зробила непохитними плани прихильників єднання слов'ян. Часткове здійснення цих прагнень проявлялося в історії неодноразово. З початком Першої світової війни відбулося об'єднання

слов'ян у боротьбі зі спільним ворогом – пангерманізмом. Ця обставина найкраще свідчить про те, що ці прагнення слов'янства у відомі моменти історії можуть посилитися. На думку російських журналістів, таке єднання слов'ян, яке об'єднало б їх подібно Німецькій імперії, на початку ХХ ст. було неможливим. Всі слов'янські народності оформилися різкими національними і віросповідними рисами. У цих умовах вільний розвиток слов'янських індивідуальностей лише збагачував різноманітність їхніх внесків у людську культуру. Редакція «Богословского вестника» вважала, що «слов'янська ідея» на початку ХХ ст. була прагненням вільного розвитку людських сил і народних, і тому їй неприпустима вузька національна винятковість. У «Богословском вестнике» писалося, що до зближення слов'ян вели і реальні історичні умови (Трагедия славянства, 1915: 55–56).

Схожа позиція була у В. Г. Курдиновського, який в «Кишиневских епархиальных ведомостях» відзначав, що проти Російської імперії і всього слов'янства постали дві наймогутніші німецькі держави. У цьому журналі також акцентувалася увага на питанні об'єднання слов'ян. Автор писав: «спільна небезпека завжди сприяє тіснішому згуртуванню і об'єднанню. Тому, природно, що і в слов'янстві – за складом свого м'якого характеру, яке не відрізняється взагалі особливо міцною згуртованістю – у зв'язку ставшого у весь зріст ворога – тевтона, стали розвиватися і переважати сили і течії доцентрові над відцентровими» (Курдиновский, 1914: 1445).

Як і в «Богословском вестнике», так і в «Кишиневских епархиальных ведомостях» підкреслювалося, що слов'янські племена в Першій світовій війні розраховували на допомогу Російської імперії. У цих умовах у них почали відходити на другий план або взагалі забуватися багато протиріч, образ та непорозумінь. На думку В. Г. Курдиновського, інстинкт самозбереження підказав їм, що саме в єднанні сила (Курдиновский, 1914: 1445). В «Рижских епархиальных ведомостях» з цього питання писалося, що в родині європейських народів німцям належала одна з керівних ролей. Кореспонденти підкреслювали, що Німеччина займала панівне становище в європейській цивілізації (Война, Россия,

1915: 637–638). Редакція видання вказувала, що національне визволення слов'янських народів з-під панування західних держав завжди супроводжувалося поверненням цих народів до лона православної церкви (Война, Россия, 1915: 640).

Висновки. Отже, з початком Першої світової війни образ Австро-Угорщини на сторінках церковних періодичних видань Росії був виключно негативним. Внутрішня політика австрійського уряду, на думку російських журналістів, була спрямована на придушення самосвідомості слов'ян. У зв'язку з цим редакція у статтях часописів на перший план висувала питання національно-визвольного руху, який значно посилювався на початку ХХ ст. При його дослідженні акцент робився на протистоянні німців та слов'ян. В 1914–1915 рр. питання єднання слов'янства було найбільш обговорюваним у церковній періодиці. Також особлива увага у часописах приділялася діяльності релігійних установ та духовенства, які мали значний вплив на життя суспільства. Журналісти наголошували на тому, що австрійська влада прагнула обмежити діяльність православної церкви. Розглядаючи міжконфесійне життя кореспонденти проаналізували відносини між православними, уніатами та католиками в Угорщині та на Буковині. В цілому у читачів мало склалися докладне уявлення про основні закономірності релігійного життя в Угорщині під час Першої світової війни.

Список використаної літератури та джерел

1. Ваганов, 2009 – Ваганов С. В. Австро-сербский конфликт и русское общественное мнение в период июльского кризиса 1914 года (по материалам русской печати) // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2009. № 3. С. 172–176.
2. Война, Россия и славянство // Рижские епархиальные ведомости. 1915. № 22. С. 637–640.
3. Котов, 2014 – Котов Б. С. Образы Германии и Австро-Венгрии в российской прессе накануне Первой мировой войны, 1912–1914 гг.: по материалам либеральной и кон-

- сервативной печати: диссертация... кандидата исторических наук: 07.00.03 / Котов Борис Сергеевич; [Место защиты: Ин-т всеобщ. истории РАН]. М., 2014. 713 с.
4. Курдиновский, 1914 – Курдиновский В. Г. Сведения о войне // Кишиневские епархиальные ведомости. 1914. № 36. С. 1443–1460.
 5. Мосієнко, 2014 – Мосієнко О. В. Пропаганда в умовах Першої світової війни (аналіз періодичних видань Волині) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2014. № 3. С. 29–32.
 6. Мосієнко, 2015 – Мосієнко О. В. Пропагандистська кампанія на Південно-Західному фронті Першої світової війни: аналіз ефективності на основі нарративних джерел // Intermagum: історія, політика, культура: зб. наук. праць / за ред. В. О. Венгерської. Житомир. 2015. Вип. 2. С. 124–133.
 7. Мосієнко, 2016 – Мосієнко О. В. Внутрішня і зовнішня пропаганда Австро-Угорської та Російської імперій на Південно-Західному фронті в роки Першої світової війни // Сумський історико-архівний журнал. 2016. № XXVII. С. 72–80.
 8. Православие и уния в Угорской Руси // Прибавления к Церковным ведомостям. 1914. № 40. С. 1724–1729.
 9. Православие и уния в Угорской Руси // Прибавления к Церковным ведомостям. 1914. № 42. С. 1797–1800.
 10. Рогов, 2015 – Рогов Д. И. Австро-Венгрия как вино-вник Первой мировой войны: позиция лондонской “The Times” (август – декабрь 1914 г.) // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2015. № 6 (146). С. 167–172.
 11. Сообщения из заграницы // Прибавления к Церковным ведомостям. 1914. № 31. С. 1372–1380.
 12. Сообщения из заграницы // Прибавления к Церковным ведомостям. 1914. № 32. С. 1432–1439.
 13. Сенявская, 2009 – Сенявская Е. С. Народы Австро-Венгрии в Первой мировой войне глазами русского против-

- ника // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: История России. 2009. № 4. С. 111–127.
14. Сидоренко, 2015 – Сидоренко Н. М. Війна і преса: особливості тематики (1914–1917) // Образ. 2015. Вип. 3. С. 133–141.
15. Трагедия славянства // Богословский вестник. 1915. № 1. С. 46–58.

References

1. Vahanov, 2009 – Vahanov S. V. Avstro-serbskyi konflikt y russkoe obshchestvennoe mnenye v peryod yiul'skoho kryzysa 1914 hoda (po materyalam russkoi pechaty) [The Austro-Serbian conflict and the Russian public opinion in the period of the July 1914 crisis (according to the materials of the Russian press)] // Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta ym. N. Y. Lobachevskoho. 2009. № 3. S. 172–176. [in Russian].
2. Voyna, Rossyia y slavianstvo [War, Russia and the Slavs] // Ryzhskye eparkhialnye vedomosti. 1915. № 22. S. 637–640. [in Russian].
3. Kotov, 2014 – Kotov B. S. Obrazu Hermanyy y Avstro-Venhryy v rossiyskoi presse nakanune Pervoi myrovoi voynu, 1912–1914 hh.: po materyalam lyberalnoi y konservatyvnoi pechaty: dySSERTatsyia... kandydata ystorycheskykh nauk: 07.00.03 / Kotov Borys Serheevych; [Mesto zashchytu: Yn-t vseobshch. ystoryy RAN]. [Visulities of Germany and Austria-Hungary in the Russian press shortly before the First World War, 1912-1914: a case study of liberal and conservative press]. M., 2014. 713 s. [in Russian].
4. Kurdynovskiy, 1914 – Kurdynovskiy V. H. Svedeniya o voine [Information about the war] // Kyshenevskye eparkhialnye vedomosti. 1914. № 36. S. 1443–1460. [in Russian].
5. Mosiienko, 2014 – Mosiienko O. V. Propahanda v umovakh Pershoi svitovoi viiny (analiz periodychnykh vydan Volyni) [Propaganda during the First World War (analysis

- of periodicals in Volyn)] // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia. 2014. № 3. S. 29–32. [in Ukrainian].
6. Mosiienko, 2015 – Mosiienko O. V. Propahandystska kampaniia na Pivdenno-Zakhidnomu fronti Pershoi svitovoi viiny: analiz efektyvnosti na osnovi naratyvnykh dzherel [Propaganda Campaign in the Southwestern Front of the First World War: analysis of the effectiveness on the basis of narrative sources] // Intermarum: istoriia, polityka, kultura: zb. nauk. prats / za red. V. O. Venherskoi. Zhytomyr. 2015. Vyp. 2. S. 124–133. [in Ukrainian].
 7. Mosiienko, 2016 – Mosiienko O. V. Vnutrishnia i zovnishnia propahanda Avstro-Uhorskoi ta Rosiiskoi imperii na Pivdenno-Zakhidnomu fronti v roky Pershoi svitovoi viiny [Internal and external propaganda of the Austria-Hungary and the Russian Empire in the Southwestern Front during the First World War] // Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal. 2016. № XXVII. C. 72–80.
 8. Pravoslavnye y unyia v Uhorskoi Rusy [Orthodoxy and Union in Ugrian Rus] // Prybavleniia k Tserkovnum vedomostiam. 1914. № 40. S. 1724–1729. [in Ukrainian].
 9. Pravoslavnye y unyia v Uhorskoi Rusy [Orthodoxy and Union in Ugrian Rus] // Prybavleniia k Tserkovnum vedomostiam. 1914. № 42. S. 1797–1800. [in Russian].
 10. Rohov, 2015 – Rohov D. Y. Avstro-Venhryia kak vynovnyk Pervoi myrovoi voiny: pozytsiia londonskoi “The Times” [Austria-Hungary as an originator of the First World War: the position of London “The Times” (August – December, 1914)] // Vestnyk Tambovskoho unyversyteta. Seryia: Humanitarnye nauky. 2015. № 6 (146). S. 167–172. [in Russian].
 11. Soobshcheniia yz zahranity [Messages from abroad] // Prybavleniia k Tserkovnum vedomostiam. 1914. № 31. S. 1372–1380. [in Russian].
 12. Soobshcheniia yz zahranity [Messages from abroad] // Prybavleniia k Tserkovnum vedomostiam. 1914. № 32.

- S. 1432–1439. [in Russian].
13. Seniavskaia, 2009 – Seniavskaia E. S. Narodu Avstro-Venhryy v Pervoi myrovoi voine hlazamy russkoho protyvnyka [Populations of Austria-Hungary in the First World War as viewed by the Russian originator] // Vestnyk Rossyiskoho unyversyteta druzhbu narodov. Seryia: Ystoryia Rossyy. 2009. № 4. S. 111–127. [in Russian].
 14. Sydorenko, 2015 – Sydorenko N. M. Viina i presa: osoblyvosti tematyky (1914–1917) [War and press: peculiarities of the matter (1914–1917)] // Obraz. 2015. Vyp. 3. S. 133–141. [in Ukrainian].
 15. Trahedyia slavianstva [The tragedy of the Slavs] // Bohoslovskyi vestnyk. 1915. № 1. S. 46–58. [in Russian].